3. Жантиева Д.Г. История английской литературы. – М.: Изд-во АН СССР, 1958. – 370 с.
4. Жантиева Д.Г. Некоторые “итоги” и “точки” зрения // Иностранная литература. – 1960. – № 2. – 188 с.
5. Микитенко О. Микола Лукаш і “Всесвіт” (Сторінки спогадів) // www. vsesvit-journal.com.
6. Кот. Шангриладзе. Предисловие // Моэм У.С. Подводя итоги. – М.: Иностр. лит., 1957. – С. 5–10.
7. Морган Т. Сомерсет Моэм. Биография. – М.: Захаров, 2002. – 445 с.
8. Моэм У.С. Подводя итоги. – М.: Иностр. лит., 1957. – 227 с.
9. Олдридж Дж. Предисловие // Моэм С. Дождь. Рассказы. – Львов: Вища школа, 1986. – С. 5–12.
10. Aldington R.W. Somerset Maugham: An Appreciation. – N.Y., 1939. – 34 p.
11. Curtis A. Somerset Maugham. – Windsor. – Berkshire, 1982. – 47 p.
12. Wild O. The Complete Works of Oscar Wild. – Vol. XII. – N.Y.,1923.
13. Wilson E. The Apotheosis of Somerset Maugham // Classics and Commercials. – N.Y., 1950. – P. 319–326.

УДК 811.111’367.335

МЕЛЬНИК Ю.П.
(Чернівці)

ЗАСАДНИЧІ ПРИНЦИПИ Й НАПРЯМИ КЛАСИЧНОГО ТА НОВІТНЬОГО СИНТАКСИСУ

У статті розглядаються різні підходи до вивчення синтаксису, визначається специфіка функціонального та комунікативного синтаксису, схарактеризовуються найтиповіші вияви прагматичного та когнітивного синтаксису, коментуються основні принципи розвитку та функціонування центральної одиниці синтаксичної науки – речення.

Синтаксис (від грец. συνταξιζ – побудова, сполучення, порядок) є розділом граматики, яка вивчає закономірності сполучення слів і предикативних одиниць у реченні, будову, ознаки і типи речень та висловлювань [7, с. 453]. Особливість синтаксису полягає у тому, що у процесі мовлення людина постійно створює нові речення, але вкрай рідко – нові слова. Таким чином, у синтаксисі чітко проявляється творчий аспект мови, і тому синтаксис часто визначають як розділ граматики, що вивчає породження мовлення – утворення із обмеженої множинності слів теоретичної множинності речень і текстів [8].

Метою статті є опис основних напрямків розвитку синтаксичної науки та її центральної одиниці – речення.

Вивчення синтаксису сягає часів античності, коли було здійснено класифікацію речень за комунікативною метою (Протагор, Аристотель) і поділ речення на дві частини – ім’я й дієслово (Платон). Термін синтаксис вперше був використаний стоїками (ІІІ ст. до н.е.) учення яких покладено в основу європейської синтаксичної традиції й застосовується при аналізі логічного змісту речень. Стоїки ввели термін “категорема” на позначення предиката як складника висловлення (корелятами предиката вони вважали відмінки), виокремили комунікативні типи речень, установили специфіку складного речення й типи відношень між його частинами. Вивчення синтаксису частин мови розпочалося ІІІ ст. н.е. Апполонієм Дисколом, який заклав підґрунтя формально-граматичного підходу до аналізу синтаксичних явищ, на відміну від логічного підходу стоїків. Історію розвитку синтаксису до середини ХХ ст. можна розглядати як послідовну заміну логіко-психологічного підходу формально-граматичним і навпаки, а підхід до синтаксису від слова й від речення відобразився в конкуренції подальших синтаксичних концепцій.

Логічний підхід зумовив розгляд синтаксису як учення про способи вираження думки й розроблявся філософськими граматиками під кутом зору раціоналізму й універсалізму (речення дорівнювало судженню (умовиводу), члени речення розглядалися як виразники логічних складників).

Психологічний підхід виник у другій половині ХІХ ст. у концепціях Г. Пауля, Г. Штейнталя, О. Потебні, В. Вундта, однак за своєю сутністю був близький логічному, хоч зміст речень й отримував комунікативно-психологічну інтерпретацію.

Формально-граматичний підхід спершу зосереджувався на засобах комбінації мовних одиниць, що знайшло відображення у структуралістських розробках дистрибутивного синтаксису у концепціях дескриптивістів, ученні про синтаксичну валентність. Логічний підхід отримав новий поворот у концепціях логічного аналізу мови Г. Фреге, Л. Вітгенштейна, Б. Рассела та інших і транс-

формувався у теорію мовленнєвих актів і прагматику. У другій половині ХХ ст. увага синтаксистів була перенесена на логіко-семантичний, комунікативно-дискурсивний, мовленнєвий, комп'ютерний і когнітивний аспекти [7, с. 454].

Особливості генеративного, комунікативного та найтиповіші вияви когнітивного синтаксису описано у монографії А. Загнітка [2].

Сучасний стан синтаксичних досліджень, характеризується широким розгалуженням напрямів синтаксису. Традиційним напрямом є структурно-статичний, який розглядає синтаксичну будову словосполучень і речень, їхні типи і ознаки. Структурні схеми, не пов'язані з контекстом і ситуацією мовлення. Семантичну природу предикативності речень, їхні синонімічні перетворення, пропозиційну відповідність, позиційні схеми, їхнє варіювання у мовленні й парадигматику, типи функцій синтаксем як складників речення, імпліцитність і компресію предикативних одиниць вивчає **семантичний** або **функціонально-семантичний синтаксис**. На розробки в галузі семантичного синтаксису значний вплив мали концепція актантної структури речення Л. Теньєра; двокомпонентна модель пропозиції Ш. Баллі, яка містила константний компонент (диктум) і суб'єктивну змінну (мо-дус); генеративні синтаксичні теорії й відмінкова (рольова) граматика Ч. Філмора [7, с. 454].

Комунікативний синтаксис спрямований на динамічний бік мовленнєвих одиниць – висловлень, на особливості їхнього актуального членування в конкретних мовленнєвих ситуаціях, на встановлення мовленнєвих варіантів речень, комунікативної парадигматики, особливостей модальності й перформативності, ролі порядку слів й інтонації у формуванні змісту висловлень тощо. Синтаксисти іноді ототожнюють комунікативний і референційний підходи до вивчення речення. Н. Гуйванюк, зокрема, зазначає, що кожне висловлювання володіє референційним змістом, який співвідноситься з об'єктивною дійсністю" і не зводиться до суми референтних смислів складових [1, с. 19].

У сфері комунікативного напрямку основна увага приділяється співвідношенню мови і мовлення, речення і висловлення, теорії актуального членування. Комунікативний синтаксис оперує поняттями диктумної інформації та модально-комунікативної, яка проектується на роль суб'єктивно-прагматичних чинників, пов'язаних із особою мовця [7, с. 455].

Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення співвідношення засобів вираження багатьох референтних значень у синтаксисі конкретної мови дає змогу виявити багатство синтаксичних потенцій мовних засобів у плані їх формально-синтаксичних відношень з іншими засобами, що спостерігаються саме у процесі комунікативно-інтелектуальної діяльності мовців [1, с. 17], бо як справедливо відмічав В. Матезіус, за вихідну точку лінгвістичних досліджень потрібно брати, в першу чергу, комунікативні потреби мовця, тобто "йти від мовлення як чогось безпосередньо даного до мови, яка у вигляді системи реальна лише в ідеальному плані і, по-друге, від функціональних потреб до формальних засобів, за допомогою яких вони виражаються [6, с. 228–229].

Функціональний підхід у вивченні мовних явищ став одним з основних у граматичних дослідженнях. На об'єктивну необхідність і плідність дослідження мови в процесі її функціонування вказували багато вітчизняних і зарубіжних лінгвістів: Г. Арполенко і В. Забєліна, Н. Арутюнова, В. Банару, Д. Баранник, Ф. Бацевич, С. Бевзенко, О. Безпояско, О. Бондарко, І. Вихованець, І. Гальперін, Г. Золотова, Г. Колшанський, Г. Почепцов, Н. Слюсарева.

Синтаксис, по суті справи, є нічим іншим, як вченням про мову у цілому, оскільки він займається вивченням механізму породження речень, а мова – це ніщо інше як сукупність речень. ***Вивчати речення – це значить вивчати мову, і навпаки*: *вивчати мову – це значить вивчати речення*** [3, с. 153]. На сучасному етапі розвитку науки про мову огляд різних точок зору на природу речення і його положення у системі мови можна було б значно розширити. Якщо Джон Ріс у своїй книзі "Що таке речення?", яка вийшла другим виданням у 1939 році, навів 139 визначень речення, то до теперішнього часу легко можна було б подвоїти, якщо не потроїти, кількість таких визначень. Звичайно, всі існуючі визначення є типовими для сучасного стану науки про мову. Крім того, вони вміщують цікаві спостереження і уявлення, які можна використати для того щоб ще раз переглянути проблему речення і, якщо не дати черговий варіант його визначення то хоча б фіксувати деякі його особливості [3, с. 153]

Зупинімося детальніше на описі основних підходів до вивчення такої багатогранної та багатоаспектної одиниці, якою є речення.

У другій половині ХХ століття виокремилося декілька основних напрямків у теорії речення. Залежно від орієнтації на той чи інший аспект синтаксичної одиниці розрізняють такі концептуальні типи речення: **синтактикоцентричний, онтологічний, концептоцентричний, антропоцентричний** і **концепто-анторопоцентричний**. Надалі диференціація цих та інших напрямків досягла такої глибини, що стало прийнятним говорити про перетворення синтаксису "з граматичної науки про одну чи

декілька одиниць в комплекс лінгвістичних дисциплін, об'єктом яких є речення" або ж поділ синтаксису на вузько-граматичний і широкий, такий, що охоплює всі аспекти реально-функціонуючих висловлювань.

У ході проведення лінгвістичних розвідок стосовно теорії речення неважко помітити деяку послідовність у тому, що аналіз комунікативно-прагматичних аспектів висловлювання став головним завданням синтаксису після того, як була детально розроблена специфіка структурно-семантичної організації речення. У свою чергу закінчення кожного періоду розвитку теорії речення позначалося концентрацією деякого позитивного знання про природу центральної одиниці синтаксису. У кожний із період свого розвитку речення піддавалося корегуванню, уточненню, новій інтерпретації або ж термінологічному переоформленню. Водночас, речення, яке розглядалося крізь призму нової загально-лінгвістичної чи філософської парадигм поставало перед вченими у своїх все ще невідомих форматах.

Аналіз розвитку теорії речення показує, що в синтаксисі XVIII – початку XX століття головними були інтерпретації речення як мовного кореляту логічного (М. Ломоносов, Ф. Буслаєв) чи психологічного (А. Потебня, Ф. Фортунатов) судження. У кінці позначуваного періоду менталістичним концепціям був протиставлений принцип формального підходу до опису речення, у відповідності до якого як сутнісний обов'язковий атрибут цієї одиниці висувалася або дієслівність (А. Потебня, О. Пєшковський), або ж особлива інтонаційна обрамленість (М. Петерсен).

Дослідники середини – другої половини XX століття описали низку конститутивних ознак, які характеризують речення у структурному, семантичному і функціональному планах: предикативність (В. Виноградов, Т. Ломтєв, Г. Золотова, В. Адмоні, Н. Арутюнова, Р. Сібагатов); модальність (Ю. Стєпанов, Г. Золотова, В. Панфілов, В. Касевич, В. Гак, Н. Петров); відповідність речення структурній схемі, наявність у нього модально-часової парадигми, а також регулярних реалізацій (Н. Шведов, В. Белошапкова, А. Шмєльов, О. Москальська, Т. Алісова); комунікативної перспективи (І. Распопов, П. Адамець, І. Ковтунова, І. Вардуль).

У ході утвердження семантичного і комунікативного синтаксису були визначені ті аспекти сутності речення, які реалізуються у процесі мовленнєвої актуалізації: диктумно-модусна організація речення (Н. Арутюнова, Г. Почепцов, Л. Васильєв); ситуативна віднесеність, кореференція, референція, локація (В. Звегінцев, Ю. Апресян, О. Падучева, А. Шмєльова, Н. Гуйванюк).

Речення – це мінімальна комунікативна одиниця, а це означає, що воно само по собі може бути самостійним висловлюванням і конституювати текст. Включаючись до ситуації спілкування, у так званий комунікативно-прагматичний контекст, воно виступає як мінімальна складова дискурсу – мовленнєвий акт. Комунікативно-прагматичний контекст висловлювання утворюють, перш за все, учасники комунікації (комуніканти). Один з них виступає як автор даного висловлювання (продуцент), як відправник повідомлення. Іншому комуніканту (чи групі комунікантів) відводиться роль індивідуального чи колективного адресата, реципієнта чи реципієнтів повідомлення, що передається. В усному повідомленні між комунікантами розподілені ролі того, хто говорить і того, хто слухає. У цьому випадку комуніканти знаходяться у безпосередньому контакті один з одним. У писемній комунікації (коли використовуються графічні засоби вираження і передача висловлення здійснюється за допомогою зорового каналу комуніканти протиставляються один одному як той, хто пише і той, хто слухає). У даному випадку комуніканти можуть бути розділені у просторі і часі. У цьому випадку говорять про дейксис просторовий, темпоральний, особистий і соціальний.

Мовна взаємодія між комунікантами, зазвичай, відбувається у зовнішньому середовищі, складовими якого є різного роду предмети, явища, події, положення справ. Саме у стані зовнішнього середовища спостерігаються деякі причини, які роблять необхідною комунікативну взаємодію людей. Так, наприклад, досить частим мотивом, який спонукає одного із комунікантів до висловлювання виявляється таке положення справ, яке може сприйматися ним як незручне, дискомфортне, таке, що вимагає здійснити якусь дію, щоб змінити ситуацію до кращого за допомогою свого співбесідника. Такий мотив лежить в основі формування комунікативного наміру (комунікативної інтенції).

Мовець використовує речення як конструктивну одиницю, як засіб, і тоді ми говоримо про локутивний акт. Висловлювання може спиратися через речення на його семантичну (пропозиційну) структуру, і тоді ми говоримо (слідом за Дж.Р. Сьорлом) про пропозиційний акт, виділяючи у ньому акт референції і акт предикації. Але висловлювання разом з тим цілеспрямоване, інтенціональне. Здійснюючи свій мовленнєвий акт, мовець вкладає у висловлення інформацію про свою комунікативну інтенцію. Тоді йдеться про іллокутивний акт. (Джон Л. Остін, Дж. Сьорл). Саме цей аспект перебуває у фокусі уваги фахівців з прагматики. У **прагматичному синтаксисі** вивчається те, що відноситься до комунікативної компетенції носіїв мови.

Іноді предметом дослідження виявляються умови досягнення з його допомогою так званого перлокутивного ефекту, тобто результату, який передбачається або ж побічного результату у зміні свідомості адресату.

Різноманітний характер іллокуцій, що виражається мовними засобами зумовлює наявність різних типів іллокутивних актів, відповідно, різних прагматичних (чи інтенційних) типів речень, що забезпечують певні соціальні потреби комунікантів [5].

Становлення когнітивної парадигми у сучасному мовознавстві сприяло появі розробок **когнітивного синтаксису**, спрямованих на аналіз проекції синтаксичних конструкцій на структури знань людини. Цьому передувала майже піввікова традиція комп'ютерного моделювання синтаксичних структур, яке ґрунтувалося на доробку семантичного й генеративного синтаксису. Перехід від комп'ютерної метафори до розгляду мови до визнання її синергетичної, суто людської, творчої, евристичної природи зумовив потребу дослідження реальних мовленнєвих продуктів не лише строго логічної природи, які не вкладається у традиційні пропозиційні рамки синтаксичних схем, а мають особливу нелінійну, образну, метафоричну, парадоксальну природу. Не випадково сучасні синтаксисти підкреслюють відставання синтаксичних теорій від мовної практики.

Наявність у мові образно-метафоричних і парадоксальних засобів вираження змісту, поряд із частиномовною маргінальністю, імплікацією і субституцією, є одним із чинників неізоморфності поверхневих синтаксичних структур їхньому когнітивному підґрунтю як інтеріоризованим у свідомості ситуаціям. Сьогодні вже не підлягають сумніву можливість вираження предиката й різних актантів ситуації одиницями в неізосемічних позиціях, а також здатність мовних сполук згортати інформацію й передавати зміст більший, ніж значення їхніх складників. Причому сполуки можуть репрезентувати як окрему пропозицію, так і поліпропозиційну структуру [9, с. 423–441].

Без сумніву дослідження семантичного синтаксису місять ґрунтовний аналіз особливих типів напівпредикативних конструкцій, здатних трансформуватися в окрему предикативну одиницю, випадків згорнутих чи імпліцитних синтаксичних одиниць (Н. Шведова, З. Попова, Г. Золотова, М. Кормиліцина, Т. Туліна, Є. Ширяєв та ін.). Особлива увага дослідників останніх десятиліть зосереджена на списках трансформаційних структурних схем, міжсемних видозмін (парадигматики простого речення), синонімії, варіативності чи кореферентності поверхневих структур певних пропозицій [7, с. 470]. Однак запропоновані у синтаксисі позиційні схеми ґрунтуються здебільшого на реченнях істиннісної пропозиційної семантики й аналізують випадки неізосемічності компонентів їх синтаксичних структур складникам ситуації, практично не враховуючи образно-метафоричних способів представлення подійного світу речення, хоч ці способи є не менш поширеними й важливими. Поза увагою синтаксистів у межах наведеної моделі схем і мовленнєвих варіантів залишився величезний масив синтаксичних засобів, дослідження яких не може послуговуватися стандартними методиками синтаксису. Найважливішим теоретичним наслідком уваги сучасного синтаксису до нестандартних висловлень із метафорично-образним компонентом, на думку О.О. Селіванової, є розробка нової моделі синтаксису, за якою стоїть не решітка, а мережа зв'язків різних психічних функцій людини [7].

Моделювання позиційних схем подібних висловлень, ускладнене через особливу нелінійну природу їхнього породження, евристично-творчий характер конструювання світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду, через парадоксальність поєднання ситуацій, планів і модусів, зумовлену креативною та конструктивною здатністю мовця, складом його мислення, психіки, світогляду, а також інтенційністю та прагматичними ознаками дискурсу. Дж. Лакофф наголошував, що "ані формальний синтаксис, ані формальна семантика в сучасному розумінні не здатні адекватно аналізувати есперієнційний, образний та екологічний характер мислення" [10]. Саме тому традиційні позиційні схеми повинні поступитися місцем новим нелінійним когнітивним моделям, які б мали високу пояснювальну здатність й адекватно змогли б описати механізми побудови висловлень із метафорично-образним компонентом та їхнє поєднання із буквальною інформацією в тексті, позаяк без такого поєднання адресатові було б важко дешифрувати чужий алюзивний світ, зрозуміти його концептуальну суть [7, с. 471]. Досить показовим у такому плані є художній дискурс, на матеріалі якого, на нашу думку, було б перспективним проводити подальші дослідження у зазначеному руслі.

Література

1. Гуйванюк. Н.В. Формально-семантичні співвідношення у системі синтаксичних одиниць. – Чернівці: Рута, 1999. – 336 с.

2. Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису. – Донецьк. – 2007.

3. Звегинцев В.А. Предложение и его отношение к языку и речи. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 306 с.

4. Золотова Г.А., Онипенко Н.К., Сидорова М.Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. – М.: Наука, 1998. – 528 с.

5. Меркулова Н.О. Засоби тема-рематичного поділу висловлення: Дис… канд. філол. наук / Донецьк. нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – 165 с.

6. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения // Пражский лингвистический кружок. – М., 1967. – С. 239–245.

7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля. – К, 2008. – 712 с.

8. Слюсарева Н.А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка. – 1981. – 202 с.

9. Тулина Т.А. Предикативные актанта как компоненты семантической структуры предложения и текста // Словарь. Граматика. Текст. – М., 1996.

10.Lakoff G. Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago, 1980.

УДК 811.161.2’373:82–144

МЕЛЬНИК Я.Г.,
(Ивано-Франковск)
ШЕХТЕР В.Г.
(Эль-Пасо, Техас, США)

МАКРО- И МИКРОСТРУКТУРЫ В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

У статті розглядаються питання сучасної структурної лінгвістики, а також вивчається можливість нового погляду на проблеми ієрархії рівнів мовного знака. Пропонується ідея мікрорівня, яка відповідатиме структурі сучасного природничого знання. Ідея мікроструктури співвідноситься з іншими аналогічними теоріями та гіпотезами, які є загальновизнаними та набули прикладного застосування.

Лингвистика последних десятилетий переживает концептуальные изменения. Доминирующие тенденции, которые имели место быть в середине и второй половине XX века пережили интервенции со стороны новых веяний. Так, в лингвистику конца XX – начала XXI веков уверенно входит “человек говорящий”, “языковая и этнокультурная” картина мира, дискурс, интеракция и т.п. Таким образом, достаточно не новое положение “язык как дом духа” приобретает свое конкретизированное наполнение, становится более определенным и наполненным новой научной парадигмой. Большинство ученых как отечественных, так и зарубежных, обратились к новому языковому реализму и, можно с уверенностью сказать, что с 90-х годов прошлого века началась новая эра языкознания, которую со значительной осторожностью можно назвать лингвоантропоцентрической.

В связи с новыми тенденциями в современной гуманитарной сфере и филологии, в частности, особо актуальными становятся такие направления, как концептология, лингвокультурология, текстология, коммуникативная лингвистика, неориторика, языковая конфликтология, гендерная лингвистика, нарратология и др.

Структурология и структурная лингвистика как универсальная эпистемологическая база в конце XX века отошла на второй план исследований. Меняются приоритеты и, собственно, научная парадигма претерпевает методологические мутации, которые проявились в своеобразной векторной переориентации стратегических направлений лингвистики. Такое явление как система, в ее структурно-функциональном, динамическом проявлении в языковой системе координат приобретает черты плюсквамперфекта.

На место старых тенденций, которые якобы исчерпали свой научно-методологический потенциал, пришли новые веянья и тенденции. Эти “новшества” изобретательно предлагают новый эпистемологической формат, совокупляясь в той или иной мере с удаленными (как по форме, так и по содержанию) гуманитарными и естествоведческими системами знаний. В результате потери интереса к старым формально-логическим подходам в интерпретации языковых явлений, новые тенденции образуют незаполненное пространство языка, которое в свою очередь эксплицирует не плавные логические переходы от старого к новому, а своеобразный прыжок через образовавшийся сгусток нерешенных или не до конца решенных проблем.

В результате таких тенденций, в сфере языкознания образовалась новая своеобразная картина смыканий различных отраслей знаний. Следствием этих тенденций явился частичный или полный отказ от системно-структурного метода в лингвистике. Этот отказ имеет различные формы прояв-